

ՀՏԴ՝ 316.4

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼ-ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՍՏ
ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ (1907-1925թթ.)

Վարդուհի Մելքոնյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Բանալի բառեր՝ քաղաքային բանկ, քաղաքային հիվանդանոց, առօրեականություն, բանվոր, գործազրկություն, համբարություն, արհեստներ, ֆարրիկա, պարենի հիմնախնդիր:

Հաղորդման շրջանակներում ներկայացվում են Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի տնտեսությանն առնչվող կարևոր հարցեր՝ 1907-1924 թթ. կտրվածքով: Հիշյալ ժամանակահատվածում այստեղ հրատարակվել են բավականին մեծ թվով թերթեր՝ «Ախուրեան», «Աշխատանքի դրօշակ», «Ասպարեզ», «Գաւառի ձայն», «Ժայռ», «Մարտիկ», «Կարմիր Շիրակ», «Լույս», «Շիրակի աշխատատեղ», «Բանվոր», «Նոր ուղի» և այլն:

Մամուլի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գրեթե բոլոր պարբերականներում մեծ ուշադրություն էր դարձվում քաղաքի տնտեսության տարբեր ճյուղերի զարգացումը ներկայացնելուն, ինչը պատահական չէ, եթե հաշվի ենք առնում դարասկզբի արմատական, որոշ դեպքերում՝ հեղափոխական փոփոխությունները: Շատ են անդրադարձերը այնպիսի խնդիրների, ինչպիսիք են՝ հնի և նորի բախումը, անցումը նոր ինդուստրիալ հասարակարգին, գործազրկության թվի կրճատումը, կանանց ներգրավվածությունը արդյունաբերական հասարակարգին և այլն:

Նախաբան. Ազգագրական հետազոտություններում, մեծ տեղ է հատկացվում պարբերական մամուլի նյութերին: Մամուլի նյութերի նախնական դի-

տարկումն ու համակարգումը թույլ են տալիս արձանագրել, որ դրանցում կարևորվել են ոչ միայն քաղաքական, տնտեսական ու այլ խնդիրներ, այլև առօրեականությունը, տնտեսական փոփոխությունների ազդեցությունը մշակույթի, միջանձնային հարաբերությունների փոփոխությունների ու ազգաբանական տեսանկյունից կարևոր այլ իրողությունների վրա:

20-րդ դարի սկզբին Կովկասում հրապարակվում էին մեծ թվով պարբերականներ, որոնցում մեծ ծավալ են կազմում ազգագրական կամ նման հետազոտությունների համար կարևոր նյութերը: Դրանց մի մասը վերաբերում է 20-րդ դարի առաջին երեսնամյակի Ալեքսանդրապոլ-Լենինականին, քանի որ քաղաքը Հարավային Կովկասի կարևոր արհեստագործական, տնտեսական, մշակութային կենտրոններից էր:

20-րդ դարասկզբին Ալեքսանդրապոլի առջև ծառացել էին մի շարք լուրջ խնդիրներ, որոնցից առանձնացնում ենք գաղթականության հարցը, քաղաքի արհեստավորների դրությունը, հարցեր, որոնք առնչվում են առողջապահությանը և այլն: Անդրադառնանք այս խնդիրներին առանձին-առանձին:

«Շիրակի աշխատավոր» թերթում կարդում ենք. «Մեզ մոտ արհեստները հետզհետե մեռնում են: Շատ արհեստավորներ, արհեստը թողած, ուրիշ գործ են անում, շատերը պարապ ման են գալիս, իսկ մեծ մասն էլ առևտուր է անում: Սրա միակ պատճառը հանդիսանում է ապրանքի բացակայությունը. դերձակի համար չկան թել և կտորեղեն, կոշկակարը չունի կաշեղեն ապրանք և այլն: Եվ այս սոսկալի թանկության մեջ, երբ կենսամթերքները 200-300 անգամ թանկացել են, արհեստավորը յուր գոյությունը պահպանելու համար դիմում է առևտուրին: Եվ այն ժամանակ, երբ երկիրը կարոտ է վերաշինության՝ արհեստը մեռնում է մեզանում: Իշխանությունը պիտի միջոցներ առնի դրա առաջն առնելու համար»¹: Արհեստավորների ապահովության խնդրին անդրադարձեր կան նաև «Ախուրեան» պարբերականի համարներում: Մասնավորապես նշվում է, որ համքարական կազմակերպությունները սկսել են գործել առանց կանոնադրության և մշակված ծրագրի: Հետևաբար նրանց գործունեությունը կանոնավորելու համար պետք է բարեփոխումներ մտցնել²: Փաստորեն, 20-րդ դարասկզբին արդեն ի հայտ եկան համքարությունների քայքայման նշաններ, որի հետևանքով ստեղծվեցին կոռուպցիաներ՝ արհեստագործական արտելներ, որ ենթադրում էր արհեստավորների շահերի պաշտպանում: Կազմակերպելով արտելներ՝ արհեստավորական շատ կազմակերպություններ վերածվեցին խոշոր ձեռնարկությունների. այսպես, տրիկոտաժ արտելը միացավ տեքստիլ

¹ «Շիրակի աշխատավոր», 1919թ., № 32:

² «Ախուրեան», 1907 թ., № 76:

գործարանի վարչությանը, ապա ստեղծվեցին գուլպայի, տրիկոտաժի, կոշիկի, կարի ֆաբրիկաները³:

Հաջորդ խնդիրը, որը հուզել է գրեթե բոլոր թերթերի խմբագիրներին, քաղաքի անբարեկարգ վիճակն էր, աղբի մեծ չափերը, անբարեկարգ փողոցները, մայթերը և այլն: Մեկը մյուսի հետևից լույս են տեսնում հոդվածներ, որտեղ խմբագիրները հորդորում են քաղաքային իշխանություններին՝ քայլեր ձեռնարկել, փոխել բնակչության վերաբերմունքը քաղաքի նկատմամբ, լայն թափով շինարարական աշխատանքներ ձեռնարկել: «Ախուրեան»-ի 1907թ. 8-րդ համարում կարդում ենք. «Ձնհալից հետո սկսվում է Ալեքսանդրապոլի պատմական ցեխը, ցեխը հասնում է մինչև ծնկները: Բայց ինչո՞ւ Կարսի պես փոքր քաղաքը չունի նման խնդիր, որպիսին ունի Ալեքսանդրապոլը»: Վերջում հոդվածի խմբագիրը քաղաքային իշխանություններին առաջարկում է պարտք վերցնել և շտկել դրությունը՝ մեջբերելով մի նշանավոր քաղաքային գործչի խոսքը. «Այն քաղաքը, որը պարտք չունի, ամենաանբարեկարգն է»⁴: Նույն թվականին լույս տեսած 33-րդ համարում խմբագիրը մտահոգություն է հայտնում, որ փողոցները այնպես են թաղվել ցեխի մեջ, որ ո՛չ կառքերն են անցնում, ո՛չ մարդիկ: Վերջում հավելում է, որ այս տեղերում մարդիկ հիվանդանալու իրավունք էլ չունեն: Դե բնականաբար ամռանն էլ սկսվում է պատմական փոշին, և ամիսներ շարունակ մարդիկ օդի փոխարեն փոշի են շնչում: Չկա նաև խմելու ջուր, Ալեքսանդրապոլի 37 աղբյուրների քիմիական վերլուծությունը ցույց է տվել, որ 37-ից հազիվ 4-ն են բավարար, մնացածը վնասակար են խմելու համար⁵: «Կարմիր Շիրակ»-ի խմբագիրը Ալեքսանդրապոլը համարում է Խորհրդային Հայաստանի ամենակեղտոտ քաղաքը և հավելում է, որ եթե լուրջ քայլեր չձեռնարկեն այս ուղղությամբ, ապա քաղաքին սպասում է համաճարակի վտանգ⁶:

«Ախուրեան» թերթի 1911թ. լույս տեսած 9-րդ համարում գրված է. «Երբ որ մարդ հետևում է քաղաքային լապտերներին, եզրակացնում է, որ քաղաքի փողոցները լուսնյակ գիշերները լուսնով են լուսավորվում, իսկ մնացած գիշերները թեև վառվում են լապտերներ, բայց ավելի լավ էր, որ նրանք չվառվեն, գոնե նրանց վրա արած ծախսերը կը մնար հոգուտ քաղաքի»⁷: Դրությունը փոխվեց Հայաստանում խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո, որը ազդարարեց խաղաղ շինարարական աշխատանքների վերսկսման փուլ: 1922թ. քաղաքային խորհրդի գործադիր կոմիտեի որոշմամբ սկսվում են փողոցների

³ Մելքոնյան Կ., Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հ. 6, Եր., 1974:

⁴ «Ախուրեան», 1907 թ., № 8:

⁵ «Ախուրեան», 1907, № 33:

⁶ «Կարմիր Շիրակ», № 8:

⁷ «Ախուրեան», 1911, № 9:

կարգավորումը և քաղաքային հրապարակի կառուցման շինարարական աշխատանքները⁸:

Հաջորդ հրատապ խնդիրը քաղաքային հիվանդանոցի հարցն էր: «Ախուրեան»-ի խմբագիրը 1907թ. 33-րդ համարում գրում է. «Մարդկանց բարեկեցության առաջնային գլխավոր պայմանը առողջ լինելն է: Այս գլխավոր հանգամանքն ի նկատի ունենալով՝ յուրաքանչյուր քաղաք պետք է առողջապահական բարեկարգ դրության մեջ գտնվի: Իսկ քաղաքը հակառողջապահական պայմանների մեջ է»: Այս հարցին անդրադարձ էր կատարվել թերթի 4-րդ համարում, որտեղ մասնավորապես նշվում է, որ քաղաքային հիվանդանոցը առանձին ուշադրության չի առնվում: Քաղաքային բնակչության մեծամասնությունը աղքատ է և ի վիճակի չէ ո՛չ հիվանդանոց գնալու և ո՛չ էլ բժիշկ հրավիրելու: Շուրջ 40 հազար բնակչություն ունեցող քաղաքը նորմալ հիվանդանոցի կարիք ունի: Ալեքսանդրապոլի հիվանդանոցը բացման օրից մինչև այժմ գրեթե չի ունեցել մասնագետ վիրահատ: Վիրահատվելու համար հիվանդները գրավ են վերցնում և մեկնում են կա՛մ Երևան, կա՛մ Թիֆլիս՝ վիրահատվելու: Ողջ հիվանդանոցը ծանրացած է բժիշկ Ասլանյանի և մի քաղաքային բժշկի վրա: Դրությունը շտկելու համար առաջարկվում է 2000 ռուբլի աշխատավարձ առաջարկել հեղինակավոր վիրահատի և հրավիրել Ալեքսանդրապոլ: Դրա համար առաջարկվում է կրճատել ծախսերը և այդ ավելցուկը տրամադրել հիվանդանոցին⁹:

Ալեքսանդրապոլի տնտեսության մեջ լուրջ առաջխաղացում էր քաղաքային բանկի հիմնումը: Մինչև այս հաստատության հիմնումը քաղաքի վաշխառուները ժողովրդից գանձում էին տրված գումարի 20-30-50% վարկ: Ահա այս բանկը դարձավ մի հաստատություն, որտեղից արհեստավոր դասակարգը, մշակը և այլք կարող էին չափավոր տոկոս վճարելով իրենց կարիքների համար փող ստանալ: Մրա հետ մեկտեղ պետք է նշել, որ բանկում կատարվում էին նաև չարաշահումներ: Բանկում սովորական երևույթ էր դարձել հարուստների շողոքորթելը, վերջիններիս գործարքը շատ արագ իրականացնելը, իսկ հասարակ ժողովրդին երբեմն նաև 3 օրով անհարկի սպասեցնել: Խմբագիրը վերջում հավելում է, որ բանկին՝ իբրև քաղաքային ժողովրդական մի հաստատության, նսեմացնում են այս թերությունները և ժողովրդին դժվարին դրության մեջ դնում: Վերջում կոչ է արվում քաղաքային վարչությանը՝ լուրջ ուշադրություն դարձնել այս հանգամանքի վրա¹⁰:

⁸ Մեղրոսյան Կ., նշվ.աշխ., էջ 205:

⁹ «Ախուրեան», 1907, №9:

¹⁰ «Ախուրեան», 1907, №4:

Թերևս ամենակարևոր հիմնախնդիրը հացի կամ պարենի խնդիրն էր: «Ախուրեան»-ի 1908թ. լույս տեսած 55-րդ համարում գրված է. «Ալեքսանդրապոլը, բացի հացից, բերք չունի: Ալեքպոլցիների միակ հույսը հացն է: Եթե ստացվեր այնպես, որ ցորեն չլիներ, ահն ու սարսափը պատում էր բնակչությանը: Այդպես եղավ 1907 թվականին»¹¹: «Ախուրեան»-ում կարդում ենք. «Հացի գինը օրից օր իջնում է: Գյուղից այլուր է թափվում: Քաղաքում դառը հաց է վաճառվում: Պատճառը դառը ալյուրն է: Ռուսաստանից մնացած և փչացած ալյուր են բերել տալիս՝ էժան լինելու պատճառով, և տարածում աղքատ հասարակության մեջ»¹²: «Ժայռ»-ի 1917 թ. լույս տեսած 17-րդ համարում կարդում ենք. «Ալեքսանդրապոլում կա մի կոմիսիա, որի նպատակն է պարենավորել քաղաքը, շաքար, հաց տալ բնակչությանը: Հիմնված է մի խումբ բուրժուանների նախաձեռնությամբ և միջոցներով: Դրդիչը եղել է «բարեգործության» մաքուր զգացմունքը, որ չթողնեն քաղցը և կարիքը խեղդեն քաղաքի աղքատ ժողովրդին: «Բարեգործություն» սկսելուց առաջ ունեցել են 40 հազար ռուբլի, իսկ այսօր 250 հազար ռուբլի»¹³:

Այսպիսով, պարենի, հողի և այլ խնդիրներով պայմանավորված Ալեքսանդրապոլի քաղաքացին ստիպված էր բռնել գաղթի ճանապարհը: 20-րդ դարասկզբին մեծ թափ է առնում դեպի Ամերիկա, մասնավորապես Կալիֆոռնիա մեկնող շիրակցիների հոսքը: Գաղթում են 18-60 տարեկան տղամարդիկ, որոնք սովոր լինելով գյուղի չարքաշ կյանքին, կարողանում են աշխատել Կալիֆոռնիայի հանքերում՝ ստանալով օրական 2,5-8\$: Նահապետական ընտանիքում տղային ամուսնացնում, նոր էին ուղարկում Նոր Աշխարհ, որ գոնե հիշե իր սիրեցյալին և ետ վերադառնա, սակայն պատահում էր, որ տղան ետ էր վերադառնում և իր ընտանիքին էլ հետը տանում¹⁴:

1917թ. «Աշխատանքի դրօշակ» թերթի հերթական համարներից մեկում ամրագրված էր այն միտքը, որ արդյունաբերության անկման պատճառը բանվորությունը չէ, այլ գործարանների վատ կառավարելը: Արդյունաբերության անկման գլխավոր պատճառը ինքը՝ բուրժուազիան է»¹⁵:

Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո Ալեքսանդրապոլի գավառը, այլ գավառների հետ համեմատած, ամենաաղքատն էր: Նրա գյուղերից շատերում համատարած սով էր: Ահա այս պայմաններում սկսվեց Շիրակի ջրանցքի շի-

¹¹ «Ախուրեան», 1908, №55:

¹² «Ախուրեան», 1909, №56:

¹³ «Ժայռ», 1917թ., № 17:

¹⁴ «Ախուրեան», 1910, №68:

¹⁵ «Աշխատանքի դրօշակ», 1917թ., №11:

նարարությունը, որը, ըստ քաղաքային «Բանվոր» թերթի կարծիքի, ժամանակի համար ծախսատար և ոչ խելամիտ որոշում էր¹⁶:

Նշենք, որ բացի տնտեսության վիճակի ու հիմնախնդիրների նկարագրությունից, մամուլը կարևորել ու թիրախավորել է ազգագրական տեսանկյունից շատ կարևոր ու հետաքրքիր իրողություններ ևս: Այս տեսակետից ուշագրավ է «Մեր կեանք» թերթի «Հանաք և դագանակ» հոդվածը, որտեղ խմբագիրը ծաղրում է հասարակության արատավոր երևույթները¹⁷: «Բանվոր» թերթի տարբեր համարներում գտնում ենք արդյունաբերական բանվոր-ծառայողների առօրյայի, բանվորուհիների, աշխատանքային ընտանիքների, քաղաքային միջավայրում այլ փոփոխությունների հետաքրքիր նկարագրություններ: Այսպես, մինչև նոր տնտեսական քաղաքականության անցնելը Խորհրդային հանրապետությունների բանվորների մեծ մասը ստանում էր մթերային աշխատավարձ: Դրամական աշխատավարձն այնքան չնչին էր, որ էական դեր չունեց: Իսկ նեպի ժամանակահատվածում ենթադրվում էր, որ աշխատավարձը պետք է լինի արտադրության ասպարեզում բանվորների գործադրած աշխատանքի բնութիւն և որակին համապատասխան: Այսպիսով, առաջ եկավ դրամական աշխատավարձը, որը գնալով ավելացավ և 1922թ. դեկտեմբերին կազմեց նախապատերազմյան աշխատավարձի 48,2%-ը: Դրամական աշխատավարձին զուգահեռ՝ նաև մտցվեցին մի շարք արտոնություններ, օրինակ՝ անվճար կամ չնչին վարձով բնակարանի, երեխանների անվճար կրթության իրավունքի և այլնի մասին¹⁸:

«Խորհրդային օրենքով կնոջ իրավունքները հավասարեցված են տղամարդու իրավունքներին, վերացված է կնոջ հպատակությունը տղամարդուն: Կինը կարող էր անգամ փոխել բնակարանը, եթե ցանկանար և եթե անձնագիր ուներ: Խորհրդային օրենքով բոլորովին ազատ էր ապահարգանքը: Ապահարգանքի ժամանակ երեխան մինչև 7 տարեկանը մնում էր մոր մոտ, իսկ դրանից հետո ինքն է որոշում ում մոտ մնալ: Կինն ուներ նաև քաղաքական իրավունքներ¹⁹:

1925թ. Լենինականում լույս է տեսնում «Նոր ուղի» աշակերտական թերթը²⁰: Թերթի խմբագիրները աշակերտներ էին, ովքեր կոչ էին անում պայքարելու անգրագիտության դեմ, միավորվելու՝ կրթական հոդվածներ տպագրելու: Աշակերտները Լենինականի որբանոցի սաներ էին, որոնք փորձում էին քա-

¹⁶ «Բանվոր», 1923թ., № 63:

¹⁷ «Մեր կեանք», 1912, №1:

¹⁸ «Բանվոր», 1923թ., №39:

¹⁹ «Բանվոր», 1923թ., №64:

²⁰ «Նոր ուղի», 1925թ., №1:

դաքի մշակույթում իրենց հետքը թողել: Սակայն թերթի լույսընծայումը այդպես էլ չշարունակվեց անհայտ պատճառներով:

1920-ական թթ., բնականաբար, արդեն կտրուկ աճում են քաղաքում կատարվող փոփոխությունները, թերթերում ներկայացվող նյութերը, որոնք, չնայած գաղափարախոսական ազդեցություններին, խորհրդայինը միայն դրական լույսի ներքո դիտարկելու միտումներին, շատ կարևոր են ազգագրական տեսանկյունից:

Այսպիսով, ժամանակի պարբերական մամուլում արձանագրված են Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի տնտեսության, հասարակական հարաբերությունների, առօրեականության այլևայլ դրսևորումների բազմաթիվ դրվագներ, որոնց ազգաբնական քննությունը հնարավորություն է տալիս կատարելու խորքային ու ամբողջական վերլուծություններ, վերականգնելու քաղաքային կյանքի ու մշակույթի պատկերը 20-րդ դարի առաջին երեսնամյակին:

ЭКОНОМИКА АЛЕКСАНДРОПОЛЬ - ЛЕНИНАКАНА ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ (1907-1925гг.)

Мелконян В. Г.

Ключевые слова: *городской банк, городской госпиталь, повседневная жизнь, рабочий, безработица, ремесло, гильдия, фабрика, продовольственные проблемы.*

В этнографических исследованиях, особенно когда они относятся к повседневной жизни, городской культуре, социально-культурным событиям, большое место предоставляется материалам периодической печати: корреспонденции, небольшие новости, освещение важных событий, публичные дискуссии по тому или иному вопросу.

Во второй половине XIX века и в начале XX века на Кавказе также публиковалось множество периодических изданий с большим количеством этнографических материалов или важных материалов для этнографических исследований. Некоторые из них относятся к Александрополь-Ленинакану в первом тридцатилетии XX века, так как город был одним из важных ремесленных, экономических, культурных центров Южного Кавказа.

Изучение прессы показывает, что большое внимание уделялось развитию различных областей экономики города, что не случайно, если учитывать радикальные, в некоторых случаях революционные изменения в начале века. Много упоминаний о таких проблемах, как столкновение старого и нового, переход к новому индустриальному обществу, сокращение безработицы, вовлеченность женщин в индустриальном сообществе и так далее.

THE ECONOMY OF ALEXANDRAPOL-LENINAKAN BASED ON PERIODICAL PRESS MATERIALS (1907-1925)

Melqonyan V.G.

Key words: *the City Bank, the City Hospital, daily life, worker, unemployment, factory, crafts, guild, foodstuff problem.*

In ethnographic researches, especially when they relate to daily life, urban culture, socio-cultural developments, a large place is provided for periodical press materials: correspondence, small news, coverage of important events, public debates over this or that problem.

In the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century, a large number of periodicals were also published in the Caucasus with a large amount of ethnographic materials or important materials for ethnographic researches. Some of them related to Alexandrapol-Leninakan in the first thirty years of the 20th century, as the city was one of the important craftsmanship, economic and cultural centres of the South Caucasus.

Preliminary monitoring and coordination of press materials allow to register that there have been highlighted not only economic indicators, but also daily life, the impact of economic changes on culture, interpersonal relations and other important facts from a genealogical point of view.

References

1. “Akhuryan”: Hasarakakan, grakan orat’ert’. Khmb.-hratarakich” Karapet Ap’inean, Alek’sandrapol, tp. Shirak 1907-1915, 1907 №4, №8, №9, №33, №76, 1908 №55, 1909 №56, 1910 №68, 1911 №9 (**In Armenian**).
2. “Banvor”: Organ Hayastani K. K. Alek’-poli gavkomi, gortskomi, uch’profsozhi yev gavprofbyuroyi: Kmb. kol.; Kmb.’ A. Hakhumyan, Leninakan, tp. HSKHH komtnt., 1923-1990, 1923 №39, №64 (**In Armenian**).
3. “Karmir Shirak”:/Pataskhanatu khmb.’ H. Ghuli-K’evkhyan (Giwlik’evkhean);Organ` Hayastani Komunistakan Kusakts’ut’yan Alek’poli kazmakerput’ ean gawarrayin komitei yev Alek’poli Yeghap’vokhakan komitei, Alek’sandrapol, 1921-1922, 1921 № 8, ej 1 (**In Armenian**).
4. “Mer keank’’: Hasarakakan, grakan, k’aghak’akan, tntesakan t’ert’: Khmb.- hratarakich” Konstandin Ch’arakhch’yan, Alek’sandrapol, 1912, №1, ej 4 (**In Armenian**).
5. “Nor ughi”: Shabat’at’ert’: Vorgan Seversku 7a vorb. ashakertut’yan / Kmb.’ Gar-Most., Alek’sandrapol, №1, 1925 (**In Armenian**).
6. **Seghbosyan K.** Arhestavorakan avanduyt’nery yev drants’ artahaytut’yunnery leninakants’ineri kents’aghum, HAB, prak 6, Yerevan, 19745 (**In Armenian**).

7. “Shiraki ashkhatawor”: Organ H.Y.D. Alek’sandrapoli teghakan komitev. Alek’sandrapol: tp. H. Ghasabyants’I, 1919-1920. № 32 **(In Armenian)**.
8. “Zhayrr”: K’aghak’akan hasarakakan yev grakan t’ert/ Khmb. Arshak Ghazaryan, Alek’sandrapol, tp. Svoboda, 1917-1918, 1917 № 17 **(In Armenian)**.

Ընդունվել է՝ 10. 03.2020

Գրախոսվել է՝ 20. 04. 2020

Հանձնվել է տպ.՝ 27. 05. 2020

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Վարդուհի ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ՝ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոնի ասպիրանտ,
էլ. հասցե՝ varduhi.melkonyan93@mail.ru